

УДК 316.77: 331.54

Галицька Майя Михайлівна

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник НДЛ освітології
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
m.halytska@kubg.edu.ua

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті аналізуються поняття «комунікація», «міжкультурна комунікація», «мовленнєвий етикет». Розглянуто проблему формування здатності особистості до ефективної міжкультурної комунікації як засобу розуміння ментальних особливостей різних культур, що є гарантом ефективного діалогу культур у сучасному світі. Підкреслюється важлива роль мовленнєвого етику у міжкультурному спілкуванні. Подано характеристику міжкультурних непорозумінь у процесі комунікації.

Ключові слова: комунікація; міжкультурна комунікація; мовленнєвий етикет; толерантність; професійна діяльність.

Вступ. Однією з важливих рис нашого часу є зростання числа людей, які знаходяться у контакті із культурами, відмінними від їх рідної культури. Процес всесвітньої глобалізації сприяє розумінню комунікації між різними культурними системами як істотного елемента картини сучасного світу. Пов'язані з явищем глобалізації процеси передбачають регулярні контакти у різних сферах між представниками різних культур. Така ситуація вимагає вирішення поставлених практичних завдань та питань культурної адаптації представників однієї культури на теренах існування іншої культурної спільноти.

Актуальною проблемою сьогодення у контексті якості вищої освіти залишається міжкультурна комунікація, що сприяє формуванню професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Серед зарубіжних та українських дослідників, що розглядали проблему міжкультурного спілкування, заслуговують на увагу праці З. Гасанова В. Заслуженюк, С.Кучеряна, В. Мірошніченка, О.Жорнової, С. Нієто, Т.Рюлькера та ін.

Отримані результати досліджень та аналіз публікацій свідчать про те, що питання міжкультурної комунікації є надзвичайно складним та значущим. А відтак **мета статті** полягає у визначенні змісту поняття «міжкультурна комунікація» та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців.

Основний виклад матеріалу. Комунікація, за визначенням С.Г. Тер-Мінасової, є процесом обміну повідомленнями, постійно відбувається відтворення смислів, так як вони не збігаються у людей, що говорять на одній і тій же мові, що вирости в одній і тій же культурі [12]. Отже, комунікація дає змогу обмінюватися інформацією, досвідом та є способом налагодження контактів. Її ефективність залежить від спроможності усіх учасників цього процесу дійсно зрозуміти одне одного. Спільна мова не свідчить про спільну уяву співрозмовників про предмет розмови, в результаті чого непорозуміння виникає навіть у носіїв мови. Концепція «співвідношення мови і мислення» О.А. Потебні дає пояснення складнощам, які виникають у процесі комунікації: акт мовлення тільки стимулює в слухачеві ментальну діяльність, яка більш або менш подібна до діяльності мовця, думки мовця не передаються слухачеві; ніколи уявлення слухача не є ідентичне з уявленням мовця. Всяке розуміння є разом нерозумінням, всяка згода – разом незгода [11]. Отже, кожна людина має свій власний світогляд. Її особистісне сприйняття навколишнього оточення відбивається на форми і методи передачі інформації співрозмовникам. Ми погоджуємося з думкою В.М. Манакіна, що комунікацію можна розглядати у широкому сенсі як «канали засобів передачі та одержання інформації, де задіяні машинні прилади, штучний інтелект... тощо» [7] і у вузькому розумінні як основного способу людського спілкування. Тому під «комунікацією» розуміємо обмін думками і досягненнями взаємного порозуміння між людьми у процесі спілкування. Як відомо, характер взаємодії між представниками однієї культури обумовлюється їхнім соціальним походженням, вихованням, освітою, сферою професійної діяльності, індивідуальним світосприйняттям. Іноді це призводить до деяких труднощів під час комунікації. Але, завдяки записаній у підсвідомості культурній програмі, яка об'єднує спільноту, непорозуміння можна досить легко подолати [7].

Більш очевидними є труднощі, що виявляються у міжкультурному спілкуванні. Інтернаціоналізація та глобалізація в суспільстві потребують налагодження контактів на міжнародному рівні, в межах міжкультурної комунікації. Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому розумінні з'явився в літературі в 1970-х

роках. Першими до розробки питання міжкультурного спілкування вдалися науковці в США, де виникла необхідність вивчення проблеми конфронтації різних расових та етнічних груп. Дослідникам вдалося обґрунтувати комплексність феномену людського спілкування загалом, а також значні відмінності в стандартах, цінностях, уявленнях, моделях мислення та поведінки, які властиві представникам різних культур [15].

З 80-х років минулого століття дослідники США і Західної Європи у галузі соціології, культурології, психології, лінгвістики, філософії виявляють підвищений інтерес до проблематики міжкультурної комунікації. Серед найголовніших завдань теорії міжкультурної комунікації – попередження та усунення міжкультурних непорозумінь. Дослідженням цих питань займаються наукові школи та інститути, а також учені у різних країнах світу тощо [15].

Розглянемо погляди учених на зміст поняття «міжкультурна комунікація». Так, за визначенням М'язової І.Ю., міжкультурна комунікація – це водночас і наука і набір навичок, якими потрібно оволодіти під час спілкування, оскільки взаємодія з іншою культурою вимагає певних знань та умінь, зосередженості на успадкованих та усталених нормах соціальної практики людей, які належать до різних національних та етнічних спільнот [10]. Згідно визначення Ф.С. Бацевича, «міжкультурна комунікація – це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило послуговуються різними ідентичними мовами, відчують лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні» [1, 9]. Отже, для подолання непорозумінь та конфліктів необхідним є вивчення взаємозв'язку між культурою та комунікацією через виявлення притаманних різним народам культурних моделей.

Більшість запропонованих визначень терміна «міжкультурна комунікація» базуються на протиставленні міжкультурного і внутрішньокультурного (інтракультурного) спілкування (intercultural and intracultural communication): «міжкультурна комунікація має місце, коли виробник повідомлення – представник

однієї культури, а отримувач повідомлення – іншої» [15]; міжкультурна комунікація – це «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, котрі належать до різних культур» [12]. Аналіз досліджень дозволив зробити висновок, що на сучасному етапі існує багато підходів щодо визначення поняття «міжкультурна комунікація». Так, дослідники Мишланова С.Л., Пермякова Т.М., узагальнивши їх, отримала, що «міжкультурна комунікація» – це:

- сфера, що вивчає взаємодію індивідів з різними зразками історично похідної поведінки;

- взаємодія сторін з різним досвідом;

- такий вид комунікації, при якому той, хто відправляє й той, хто отримує, належать до різних культур;

- процес спілкування (вербального й невербального) між комунікантами, котрі є носіями різних культур та мов, або сукупність специфічних процесів взаємодії людей, що належать до різних культур та мов [9].

Слід зазначити, єдина національна культура не є однорідною, як вказує П.М. Донець, називаючи комунікацію між носіями різних субкультур (етнічних, регіональних, вікових, професійних і т.д.) у межах єдиної національної культури, міжсубкультурною. При цьому підкреслюється, що «з когнітивної точки зору вона мало чим відрізняється від звичайної інтракультурної – спільний національно-культурний багаж виявляється цілком достатнім для досягнення взаєморозуміння». Тому проблеми в межах такого спілкування є здебільшого прагматично зумовленими (оцінками, настановами, забобонами, тощо) [9].

Погоджуючись з думкою науковця, вважаємо, що характерною рисою міжкультурної комунікації є усвідомлення відмінності самого партнера, а також відмінності його мотивацій, інтенцій, фонових знань, коду (мови, жестики, символіки, умовних знаків, тощо). Міжкультурна і внутрішньокультурна комунікація є, безумовно, спорідненими явищами, що протікають при взаємодії людей у конкретному місці й за певного оточення; обидва включають елементи мовної гри і характеризуються деякою подібністю і відмінністю культур їх

учасників; успіх обох залежить від взаємної узгодженості, суперництва і співробітництва [14].

Міжкультурна комунікація, у якій через мовлення взаємодіють культури і мови, базується на двох типах поведінки. Універсальна поведінка, спільна для всіх культур, базується на біологічній спадковості людини, яка передається від покоління до покоління. Крім того, різним етнічним групам притаманна специфічна поведінка, яка формується під впливом соціального і фізичного оточення. Специфічні моделі поведінки формують специфічну культуру, яку можна визначити як менталітет (система цінностей, ідей, звичаїв), тобто, сукупність конвенцій, які керують соціальними відносинами [5, 35].

Відомо, що важливу роль у міжособистісному спілкуванні відіграють вербальні компоненти, які є основними носіями значень повідомлень. Водночас деякі дослідники стверджують, що частка невербальних сигналів у міжособистісному спілкуванні становить 60% – 80% [1], що доводить важливість вивчення елементів інших семіотичних систем. При взаємодії культур можуть виникати ненавмисні збої у процесі комунікації і конфлікти, спричинені відмінностями вербальних і невербальних кодів у носіїв різних культур.

Вважаємо, що важливу роль в міжкультурній комунікації відіграють специфічні символи, стереотипи, упередження, національний мовленнєвий етикет. Культура спілкування є одним із пріоритетних компонентів професійної культури фахівців. Вона синтезує у собі комплекс знань, цінностей, зразків поведінки, характерних для ситуацій ділового спілкування, а також умінь гнучко реалізовувати їх на практиці з метою забезпечення ефективності спільної діяльності.

Культура професійного спілкування характеризується рівнем розвитку комунікативних знань і вмінь та дозволяє здійснювати міжсуб'єктну взаємодію, спрямовану на ефективне виконання професійних обов'язків. Питання етики ділового спілкування розглядались у працях І.Альохіної, Т.Аргентової, В.Співак та ін. Під етикетними нормами розуміють доцільність вживання мовленнєвих засобів у різних соціальних умовах (мовець добирає певні формули мовленнєвого етикету відповідно до соціального статусу партнера в комунікації). Прагматичні норми – це

правила спілкування (зокрема, вміння розпочати та закінчити розмову тощо) і тактика спілкування (вміння перефразувати вислів, заповнити паузу тощо). Практика комунікативного підходу до вивчення мови переконала, що ці компоненти спілкування відіграють у ньому не менш важливу роль, ніж, наприклад, правильність мовлення, оскільки неправильне звертання із порушенням етикетної норми може призвести до більш негативних наслідків, ніж граматична чи лексична помилка. Тривалі, незаповнені паузи, незавершені речення, незв'язність мовлення ведуть до втрати інтересу з боку слухача. Тому дотримання правил мовленнєвого етикету сприятиме удосконаленню культури професійного спілкування фахівців. [4].

Варто підкреслити, що мовленнєвий етикет пронизує усі сфери людського життя і діяльності, він розглядається як сукупність культурних, національних та соціальних правил мовно-комунікативної поведінки, притаманних тим чи іншим націям і національним спільнотам (Є.І.Пассов, І.П.Тарасова, Т.К. Чмут). Такі культурно-зумовлені сценарії складаються зі стабільних формул поведінки, що визначають правила встановлення мовленнєвого контакту між партнерами, правила вибору потрібного стилю спілкування відповідно до їх соціальних ролей та ситуаційних позицій. Звідси можна сформулювати визначення етикету мовленнєвого спілкування. Це – спілкування, яке відбувається у відповідності із соціальними, культурними й історично сформованими нормами у типових (стандартних) ситуаціях людської взаємодії. Слід враховувати, що таке спілкування включає як вербальний компонент (певні мовленнєві формули (Скалкін В.Л.), підбір лексики і граматичних структур, інтонаційні характеристики мови тощо), так і невербальний компонент (міміка, жести, пози, дистанція між суб'єктами спілкування тощо) [4].

Нам імponує думка науковця К.С. Мальцевої, яка, досліджуючи міжкультурні непорозуміння у процесі перекладу, визначила, що:

– комунікативні стратегії різних культур формуються у співвідношенні до поведінкових норм даної культури і у відповідності до припустимої і бажаної комунікативної поведінки всередині культури;

- комунікативні канали культури відображають її пріоритети у ціннісній ієрархії, що можуть суттєво відрізнятися в різних культурах і спричиняти проблеми у порозумінні між представниками різних культур;
- несумірності між комунікативними сценаріями різних культур не вичерпуються лінгвістичною та поведінковою сферами і стосуються розбіжностей у культурному досвіді різних культурних спільнот, що впливає на структуру та конфігурацію систем комунікативних установок, властивих даним спільнотам;
- комунікативні провалля між культурами можуть бути усунені шляхом введення штучних процедур (підвищення міжкультурної компетентності комунікантів); стимулювання їх крос-культурної сензитивності шляхом орієнтування та інструктажу (інформованості про типові для іншої культури реакції та ситуації, а також відповідні практичні рекомендації) [6].

Висновки. А відтак культурне розмаїття українського суспільства спонукає кожного індивіда до конструктивної взаємодії, до формування в собі позитивного ставлення до представників інших народностей, до розвитку знань про культури, що його оточують. Одним із головних завдань сучасної освіти є виховання особистості, котра здатна пізнавати й творити культуру шляхом діалогічного спілкування, що вимагає від усіх учасників педагогічного процесу високого рівня комунікативної культури, комунікативної компетентності, розвинутих навичок спілкування. Вона можлива за умови правильно організованого міжкультурного діалогу. Останній має важливу розвивальну роль для сучасного суспільства та освіти людини, оскільки він здатен перетворити людину в представника іншої культури, що надає йому можливість до розуміння співрозмовника. В.Біблер [2] вважає, що в діалозі «культур» мова йде про діалогічність самої особистості, про те, що розуміння іншої людини передбачає взаєморозуміння між «Я – ти» як онтологічно різних особистостей, котрі володіють актуально й потенційно різними культурами, логіками мислення, різними смислами істини, краси, добра. Діалог в ідеї культури – це діалог різних думок або уявлень, це завжди діалог різних культур. Справжній міжкультурний діалог дозволяє виявити спільні ціннісні установки, світоглядні позиції, традиції. Для різних культур такими є більшість з тих, що лежать в основі

ідей культури миру: ідея єдності людства, повага прав та життя кожної людини, свобода, терпимість, справедливість, солідарність, турбота про навколишнє середовище. Це дозволяє сприяти збільшенню простору справедливості й зменшенню нерівності, а також утвердженню ідеалів взаєморозуміння, терпимості й солідарності між всіма цивілізаціями, народами та культурами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 343 с.
2. Библер В.С. Диалог. Сознание. Культура / В.С. Библер. – М.: Просвещение, 1989. – С. 47.
3. Галицька М.М. Мовленнєвий етикет як елемент культури іншомовного спілкування менеджерів туризму / М.М. Галицька // Іноземні мови в навчальних закладах. Науково-методичний журнал. – К, 2004. – №3. – С. 134-140.
4. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации / П.Н. Донец. – Харьков: Штрих, 2001. – 384 с.
5. Мальцева К.С. Міжкультурні непорозуміння і проблема міжкультурного перекладу: Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.04 / Ін-т філос. ім. Г.С.Сковороди НАН України. — К., 2002. — 20 с.
6. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація / В.М Манакін. – Київ: ЦУЛ, 2012. – 288 с.
7. Мишланова С.Л., Пермькова Т.М. Межкультурная парадигма и перспективы межкультурной коммуникации // Стереотипность и творчество в тексте. Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 2005. – С. 340-350.
8. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» / І. Ю. М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 8 . – С. 108–113.
9. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М.: Искусство, 1985. – 614 с.
10. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000.– 265 с.
11. Bolten J. Interkulturelle Kommunikation. Texte und Übungen zum interkulturellen Handeln. – Sternenfels: Wiissenschaft und Praktik, 2003. – 396 S.
12. Lin M. Is There an Essential Difference between Intercultural and Intracultural Communication? // Intercultural Communication. – 2003-2004. – № 6. – <http://www.immi.se/intercultural/nr6/lin.htm>
13. Porter, R.E. & Samovar, L. A, eds. Intercultural Communication: A reader. Fifth edition. – Belmont: Wadsworth Publishing Company, 1988. – 340 p.

Рецензент

Чобітько М.Г. – д.пед.н., проф..

Стаття надійшла до редакції 10.04.2014

МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Галицкая Майя Михайловна

кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник НИЛ освитологии
Киевский университет имени Бориса Гринченка, г.Киев
m.halytska@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье анализируются понятия «коммуникация», «межкультурная коммуникация» «речевой этикет». Рассмотрена проблема формирования способности личности к эффективной межкультурной коммуникации как средства понимания ментальных особенностей различных культур, является гарантом эффективного диалога культур в современном мире. Подчеркивается важная роль речевого этику в межкультурном общении. Дана характеристика межкультурных недоразумений в процессе коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация; межкультурная коммуникация; речевой этикет; толерантность; профессиональная деятельность.

INTERCULTURAL COMMUNICATION AND ITS SIGNIFICANCE FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES OF FUTURE SPECIALISTS

Mayya M. Halytska

PhD in pedagogics, senior researcher of Osvitology Lab
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv
m.halytska@kubg.edu.ua

Abstract. This article analyzes the concept of «communication», «intercultural communication», «speech etiquette». The problem of formation of ability of the individual to effective cross-cultural communication as a means of understanding the mental peculiarities of different cultures, which guarantees an effective dialogue between cultures in the world. Emphasized the important role of speech ethics in the intercultural communication. Submitted the characteristic of the cross-cultural misunderstandings in the communication process.

Keywords: communication; intercultural communication; speech etiquette; tolerance; professional activities.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Batsevych F.S. Fundamentals of the communicative linguistics / F.S. Batsevych. – K: Akademiya, 2004. – 343 p. (in Ukrainian)
2. Bibler V.S. Dialog. Consciousness. Culture / V.S. Bibler. – M.: Prosveshhenie, 1989. – P. 47 (in Russian)
3. Halyts'ka M.M. Speech etiquette as the part of the culture of foreign language communication of the managers of tourism / M.M. Halyts'ka // Inozemni movy v navchal'nykh zakladakh. Scientific-methodical journal. – K, 2004. – №3. – P. 134-140. (in Ukrainian)
4. Donec P.N. Foundations of general theory of the intercultural communication / P.N. Donec. – Har'kov: Shtrih, 2001. – 384 p. (in Russian)
5. Mal'tseva K.S. Intercultural misunderstandings and issues of the intercultural translation: Avtoref. dys... kand. filosof. nauk: 09.00.04 / In-t filos. im. H.S.Skovorody NAN Ukrayiny. — K., 2002. — 20 p. (in Ukrainian)
6. Manakin V.M. Language and Intercultural Communication / V.M Manakin. – Kyiv: TsUL, 2012. – 288 p. (in Ukrainian)

7. Mishlanova S.L., Permjakova T.M. Intercultural paradigm and perspectives of the intercultural communication // Stereotipnost' i tvorchestvo v tekste. Collections of science works - Perm', 2005. – P. 340-350. (in Russian)
8. M"yazova I.Yu. Features interpretation of the term «intercultural communication» / I. Yu. M"yazova // Filosofs'ki problemy humanitarnykh nauk. – 2006. – №8 . – P. 108–113. (in Ukrainian)
9. Potebnya A.A. Aesthetics and Poetics / A.A. Potebnya. – M.: Yskusstvo, 1985. – 614 p. (in Ukrainian)
10. Ter-Minasova S.G. Language and the Intercultural Communication / S.G. Ter-Minasova. – M.: Slovo, 2000.– 265 p. (in Russian)
11. Bolten J. Interkulturelle Kommunikation. Texte und Übungen zum interkulturellen Handeln. – Sternenfels: Wiisenschaft und Praktik, 2003. – 396 P.
12. Lin M. Is There an Essential Difference between Intercultural and Intracultural Communication? // Intercultural Communication. – 2003-2004. – № 6. – <http://www.immi.se/intercultural/nr6/lin.htm>
13. Porter, R.E. & Samovar, L. A, eds. Intercultural Communication: A reader. Fifth edition. – Belmong: Wadsworth Publishing Company, 1988. – 340 p.